

M U Z E U L T Ă R I I C R I Ș U R I L O R

CRISIA

LV

O R A D E A • 2 0 2 5

ANCHETA CANONICULUI IOAN GEORGESCU ÎN LEGĂTURĂ CU UNIREA CELOR DOUĂ BISERICI ROMÂNEȘTI

Corina TEODOR*

CANON IOAN GEORGESCU'S INVESTIGATION IN RELATION TO THE UNION OF THE TWO ROMANIAN CHURCHES ABSTRACT

This article analyses the investigation carried out by the canon from Oradea, Ioan Georgescu, on the topic of the union of the two Romanian churches, Orthodox and Greek-Catholic. The investigation was publicized through the newspaper of the Greek-Catholic diocese of Oradea, "Vestitorul", and focused on lay people with an important role in intellectual and public life, from the two confessions. It was part of a rather tense climate, marked especially by the polemics on various religious topics that the confessional press of the time was full of. Thus, the investigation was trying to identify what the problems that were stirring the spirits would be, but also what the consequences could be if the union of the two churches was to be reached, which had been proposed over time, starting from the end of the 18th century. Ioan Georgescu sent the questions formulated in this investigation to 80 people, but unfortunately, the answers came from only half of them, of whom 22 were Orthodox and the rest Catholic. After processing the material, the Oradea canon published a brochure on this topic in 1935, as a supplement to the "Vestitorul" newspaper, to return in 1939 with the French version, entitled *Une enquête sur l'Union des Eglises en Roumanie*.

Keywords: Greek Catholicism, investigation, Ioan Georgescu, Orthodoxy, the union of churches.

Perioada interbelică a adus mai multe propuneri legate de unirea bisericilor române. Între acestea se înscrie și ancheta realizată de canonicul Ioan Georgescu, fost inspector al învățământului secundar. Contextul în care această anchetă fusese lansată este cel de după realizarea unirii politice a românilor din 1918, de după elaborarea unei noi Constituții (1923), care recunoștea existența a două biserici naționale aferente credincioșilor români, Biserica Ortodoxă Română, ca biserică dominantă, și Biserica Greco-Catolică, ce obținuse ascendentul în fața altor culte, de după încheierea Concordatului cu Sf. Scaun (1927) și de după noua lege a cultelor (1928) care, din păcate, agitase din nou spiritele.

Să remarcăm însă climatul ideologic frământat în care se înscriau aceste dezbateri din anii '30, ale cărui rădăcini se aflau în atmosfera ce a urmat alipirii de noi teritorii (Basarabia, Bucovina și Transilvania) la Regatul României. Dincolo de efuziunile naționale, trebuie să avem în vedere

* Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade” / Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”, Târgu Mureș; e-mail: corina.teodor@umfst.ro.

situația complicată care a rezultat din întâlnirea unor structuri instituționale și universuri culturale, care până nu demult evoluaseră pe drumuri diferite. Este meritul unor istorici care în ultimii ani au încercat să demitizeze acest moment istoric, cu o mare încărcătură emoțională, și să sublinieze și dificultățile prin care România Mare a trecut¹.

Dacă în primii ani de după Marea Unire un rol însemnat în activarea discordiilor confesionale l-au avut dezbaterile legate de noua lege a cultelor și de Concordatul cu Vaticanul², în anii '30 s-au adăugat tensiunile întreținute de reuniunile periodice ale Frăției Ortodoxe Române și ale Asociației Generale a Românilor Uniți – deși ambele asociații își propuseseră inițial colaborarea în arena națională și culturală. Presa a reprodus frecvent fragmente din varii cuvântări rostite la aceste congrese, alimentând vrând-nevrând tensiunile dintre cele două părți³. Totodată, greco-catolicii și-au declarat fațăș nemulțumirea în legătură cu înființarea unei noi episcopii ortodoxe în Maramureș, în 1937, cu reședința la Sighet⁴, într-o zonă prevalent greco-catolică. Discursul ortodox încerca, însă, prin apelul la trecutul medieval și prin trecerea problemei contemporane prin filtrul dreptului istoric, să convingă opinia publică de utilitatea unei astfel de decizii. Animizitățile pe această temă i-au antrenat și pe istorici, care s-au încumetat să ofere argumente credibile, scotocind prin arhive după documente din vremuri de demult⁵.

Dar presa, îndeosebi cea confesională, avusese un rol important nu doar în alimentarea unui spirit antagonic, polemic, între cele două biserici românești, ci și în a difuza un mesaj opus, cel al unirii bisericilor. Spre acest aspect ne vom îndrepta atenția în cuprinsul prezentului articol. Au fost, așadar, mai multe tipuri de materiale, vehiculate în presă, după anul 1918, în acest sens, adică texte istorice, anchete, interviuri⁶, declarații, articole de fond etc. De fapt, în anii 1934-1935 s-au propus două anchete, nu una, pe teme religioase, în peisajul românesc. Doar că problematica pusă era radical diferită. Astfel, în timp ce numărul 12 din anul 1934 al revistei „Misionarul” din Chișinău sonda afinitățile dintre două biserici diferite, Biserica Ortodoxă Română și biserica anglicană, revista „Vestitorul” din Oradea, prin numărul 8 din 1935, avea în vedere cele două biserici românești, Biserica Ortodoxă Română și Biserica Greco-Catolică, legitimate și prin Constituția din anul 1923⁷.

¹ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1996; Idem, *Scurtă istorie a României*, Editura Polirom, Iași, 2015; Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930)*, Editura Humanitas, București, 1998; Oliver Jens Schmitt, *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*, Editura Humanitas, București, 2017; Idem, *România în 100 de ani. Bilanțul unui veac de istorie*, Editura Humanitas, București, 2018.

² Corina Teodor, „Războiul cuvintelor: polemici în istoriografia ardeleană, între anii 1919-1930”, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”*, Târgu Mureș, an XXII, 2019, pp. 57-85.

³ Este ceea ce face „Unirea”, atunci când comentează lucrările primului congres al Frăției Ortodoxe Române de la Sibiu din 28-30 octombrie 1934. Cf. „Ura dominantă”, în *Unirea*, Blaj, an XLIV, nr. 44, 3 noiembrie 1934, pp. 1-2. Pe de altă parte, gazeta ortodoxă *Renașterea* (an XII, nr. 47, 25 noiembrie 1934, p. 1) a expus ironic și critic lucrările Congresului A.G.R.U. de la Lugoj, în articolul intitulat „Atacurile catolice”.

⁴ „Noua Episcopie Ortodoxă din Maramureș”, în *Renașterea*, Cluj, an XV, nr. 33-34, 15 august 1935, p. 2; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1997, p. 442.

⁵ George Bogdan-Duică, „Mici studii istorice. Ceva despre Maramureș și Muncaci”, în *Renașterea*, Cluj, an XI, nr. 51-52, 24 decembrie 1933, p. 7.

⁶ De amintit interviul cu Marius Theodorian Carada, participant și el la ancheta din anul 1935. Cf. „Unirea Bisericilor Românești. Interview cu d. Theodorian Carada”, în *Presa*, București, an I, nr. 185, 29 septembrie 1923, p. 5, în care se alătură remarcilor făcute de Onisifor Ghibu în articolele publicate și subscrive păreri că unirea Bisericilor ar fi o problemă cerută de „rațiunea de stat”.

⁷ „Două anchete bisericești”, în *Rampa*, București, an 18, nr. 5183, 20 aprilie 1935, p. 3.

Ancheta aceasta din urmă s-a mediatizat prin intermediul gazetei episcopiei greco-catolice de Oradea, „Vestitorul”, și i-a avut în atenție pe laicii cu rol important în viața intelectuală și publică, din cele două confesiuni. Cu toate că întrebările s-au adresat unui număr de 80 de persoane, iar răspunsurile au venit doar de la jumătate dintre acestea⁸, chiar și așa, ele ne ajută să percepem climatul religios și tensiunile din acel moment. După ce a strâns materialele, canonicul Ioan Georgescu a editat un volum în limba română, ca supliment al gazetei „Vestitorul”, în anul 1935. Demersul său a fost privit admirativ de către opinia publică greco-catolică, care a publicat câteva semnale editoriale, recomandând propriilor credincioși lectura acestei broșuri⁹. Evident, ortodocșii au fost mult mai rezervați, pe alocuri ironici, limitându-se doar să citeze pe ici-colo frânturi din răspunsurile ortodoxului Sextil Pușcariu, în gazetele proprii¹⁰. Că cele două grupări confesionale se scrutau reciproc, își analizau proiectele și reacționau polemic ne-o dovedește în acest caz și replica din „Unirea”¹¹ față de mențiunile din „Telegraful român”.

Cum interesul pentru problema unirii bisericilor românești a rămas ardent și în anii următori, iar răspunsurile formulate în această broșură și-au păstrat actualitatea, în anul 1939 a apărut și o ediție la Lyon, cu traducerea în limba franceză și o introducere semnată de călugărul asumționist P. M. Th. Disdier, doctor în științe ecleziastice orientale, însoțită și de o mențiune introductivă din partea istoricului Gabriel Hanotaux, membru al Academiei franceze. Deoarece nu am avut acces la varianta în limba română a broșurii, comentariile și citările mele din acest articol se bazează pe textul francez.

Ediția în limba franceză este ilustrată cu fotografia și semnătura fiecărui respondent al acestei anchete, dar și cu imagini sugestive din istoria ecleziastică a românilor, ierarhi reprezentativi, biserici, mănăstiri, ceremonii religioase etc. Ținuta grafică a volumului este comparabilă cu o altă încercare editorială a lui Ioan Georgescu, din anul 1929, *Momente din viața bisericii unite în ultimii zece ani (1918-1928)*, în care încercase să reitereze rolul politic și cultural al confesiunii pe care o slujea¹².

Dar cine era la acea dată Ioan Georgescu și cum de a avut parte de un interes destul de mare pentru ancheta sa? Nu mai era demult un necunoscut, ci o prezență activă în viața culturală românească. S-a născut la 16 martie 1889 în comuna Scoreiu din județul Sibiu, într-o familie greco-catolică, tatăl său fiind învățător confesional. A urmat cursurile Seminarului din Blaj, pe care l-a absolvit în anul 1907, cu calificative strălucite. Și-a continuat studiile, ca atâția tineri români la acea dată, la Facultatea de Teologie din Budapesta (1908-1911), apoi la Institutul „Sf. Augustin” din Viena, obținând doctoratul în teologie, în anul 1913. Între anii 1914-1916 a frecventat cursurile Facultății de Litere și Filosofie din Budapesta¹³, fiind mai apoi martor și

⁸ J. Georgesco, *Une enquête sur l'Union des Églises en Roumanie*, Éditions Procure des Missions, Lyon, 1939, p. 16.

⁹ (ic), „Ancheta”, în *Unirea*, Blaj, an XLV, nr. 16, 20 aprilie 1935, pp. 2-3; V. Stoica, recenzie la Ioan Georgescu, „Bisericile românești (ancheta)”, Editura Vestitorul, Oradea, 1935”, în *Blajul*, Blaj, an II, nr. 8-9, august-septembrie 1935, pp. 425-426.

¹⁰ *Telegraful român*, Sibiu, an LXXXIII, nr. 18-19, 28 aprilie 1935, p. 5.

¹¹ (ic), „Președintele FOR-ului și Unirea Bisericilor”, în *Unirea*, Blaj, an XLV, nr. 21, 25 mai 1935, p. 2. Gazetarii greco-catolici l-au atacat pe Sextil Pușcariu, subliniind dublul limbaj de care a dat dovadă în conjuncturi diferite, ca și faptul că, în răspunsurile sale, „nu dă deloc dovadă de curaj și de probitate, ci cel mult de abilitate stilistică”.

¹² Ioan Georgescu, *Momente din viața Bisericii Unite în ultimii zece ani (1918-1928)*, București, 1929, *passim*.

¹³ Irina Racovițan, „Una din figurile luminoase ale ASTREI, la 50 de ani de la moarte”, în *Tribuna*, Sibiu, 2 aprilie 2018 (<https://www.tribuna.ro/stiri/actualitate/una-din-figurile-luminoase-ale-astrei-ioan-georgescu-la-50-de-ani-de-la-moarte-133990.html>, accesat la 20 noiembrie 2024); I. S. Micu, „Sărbătorirea părintelui dr. Ioan Georgescu la Beiuș”, în *Dreptatea*, București, an V, nr. 1151, 8 august 1931, p. 2.

participant la Marele Război, în armata austro-ungară. A urmat apoi o carieră didactică, la Oradea, Beiuș, Blaj, Constanța, dar și o intensă activitate publicistică, fiind prezent cu diverse materiale în gazetele „Vestitorul”, „Cultura creștină”, „Transilvania”, „Observatorul”. S-ar putea spune că apogeul carierei sale a început după ce a fost hirotonit preot la 1 iulie 1931 și apoi numit canonic al episcopiei din Oradea, în 1932¹⁴, asumându-și totodată rolul de profesor de Istorie bisericească la Academia Teologică Unită din Oradea¹⁵. Acesta era profilul său intelectual și profesional, în momentul în care a inițiat ancheta privind unirea bisericilor. Cu puternice legături cu mediul politic și confesional ardelean, a avut și ocazia unor detașări de acest mediu, atât în timpul studiilor sale universitare, cât și după aceea, în deceniul trei al veacului XX, când fusese pentru o vreme profesor la Liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța, după ce a intrat în conflict cu conducerea Astei, din motive confesionale, ca și în anul 1929, când a fost numit subdirector în Ministerul Cultelor, în timpul guvernării țărăniște. Ioan Georgescu era și un autor apreciat în mediul greco-catolic, publicase un manual de istoria bisericii universale, o monografie despre Seminarul din Oradea și câteva biografii dedicate unor personalități emblematice ale acestei biserici (despre Dimitrie Radu în 1925, despre Mihai Pavel în 1927, despre Ioan Rațiu în 1928 și despre George Pop de Băsești în 1935)¹⁶.

Nu știm care fusese grupul țintă pe care a mizat canonicul Georgescu atunci când a demarat această anchetă, fiindcă avem doar imaginea grupului care a răspuns la ea, un grup format din personalități reprezentative, ortodocși, catolici și greco-catolici deopotrivă, cu o activitate derulată în Transilvania, dar și în Vechiul Regat, chiar și în Bucovina. De semnalat faptul că nu există nicio voce feminină, ca și faptul că între absenți sunt tocmai acei ortodocși care pledaseră convingător în ultimii ani pentru importanța unirii bisericilor românești. Dar nu putem ști dacă nu cumva a trimis invitații la anchetă și lui Gala Galaction, Onisifor Ghibu, Ieremia Cegan ș.a., ori dacă ei nu au răspuns la aceasta.

În volumul publicat există însă un oarecare echilibru confesional, fiindcă din totalul de 40 de respondenți, 22 sunt ortodocși, iar restul catolici de rit grec și latin¹⁷. De apreciat și structura volumului gândită de canonicul orădean, ordonând respondenții alfabetic și nu în cele două tabere confesionale consacrate, conferindu-i o oarecare obiectivitate. Privite în ansamblu, răspunsurile au urmat în general structura chestionarului, fiind ordonate și delimitate pentru cele patru întrebări formulate. Puțini au fost cei care au preferat să răspundă eseistic, cumulând răspunsurile la toate întrebările, după cum puțini au fost și cei care au evitat să răspundă la una

¹⁴ „Din eparhia Orăzii”, în *Unirea*, Blaj, an XLII, nr. 51, 24 decembrie 1932, p. 6. Instalarea sa în cadru oficial ca și canonic la Oradea la 18 decembrie 1932 a fost urmată de rostirea unui discurs emoționant din partea sa.

¹⁵ Irina Racovițan, *op. cit.*

¹⁶ I. S. Micu, *op. cit.*, p. 2.

¹⁷ Gruparea ortodoxă era formată din: profesorul Vasile Băncilă, profesorul I. A. Bassarabescu, scriitorul Emanoil Bucuța, profesorul Nichifor Crainic, dramaturgul Victor Eftimiu, chirurgul Iacob Iacobovici, profesorul Claudiu Isopescu, jurnalistul Dimitrie Karnabatt, avocatul Alexandru Lascarov-Moldovan, geograful Simeon Mehedinți, scriitorul Corneliu Moldovan, poetul Dimitrie Nanu, profesorul Ion Petrovici, lingvistul Sextil Pușcariu, scriitorul Ion Marin Sadoveanu, lingvistul August Scriban, gazetarul Pamfil Șeicaru, juristul Anibal Teodorescu, dramaturgul Caton Theodorian, criticul literar Dimitrie Tomescu, istoricul literar Ilie Torouțiu și matematicianul Victor Vălcovici. În gruparea catolică îi regăsim pe: medicul Aristotel Banciu, directorul Bibliotecii Academiei, Ion Bianu, gazetarul Marius Carada Theodorian, astronomul Nicolae Coculescu, profesorul Petre Dejeu, avocatul Alexandru Fântânar, avocatul Radu Fodor, profesorul Iosif Frollo, radiologul Victor Gherman, avocatul Valeriu Hețco, generalul Daniel Papp, avocatul Romul Pop, politicianul Valer Pop, medicul Nicolae Popa, avocatul George Rusu, arhitectul Victor Smigelski, publicistul Octavian Tăslăuanu și publicistul Gabriel Todici.

sau alta din întrebări. Răspunsurile au fost circumscrise și influențate în mod evident de formația lor intelectuală, mult mai ample și elaborate în cazul unor avocați, profesori ori gazetari.

Analiza pe care o voi face în cele ce urmează preia ordinea întrebărilor formulate de profesorul Georgescu. **Prima întrebare** încerca să afle cum era percepută tendința de apropiere spirituală a românilor, după realizarea unității politice, adică în ce măsură această tendință putea fi socotită oportună¹⁸. A fost întrebarea care a pus puține probleme respondenților, majoritatea optând pentru un răspuns afirmativ.

Diferențele între răspunsurile formulate sunt legate mai degrabă de maniera în care unii au oferit nu doar un simplu răspuns afirmativ, ci și o pledoarie argumentată. În această categorie, îi regăsim pe catolicii: Aristotel Banciu¹⁹, pe Marius Carada Theodorian, frământat deja de mai mulți ani de problema unirii religioase a românilor²⁰, pe profesorul Petre Dejeu, pentru care unirea celor două confesiuni nu era doar oportună, ci și necesară, ceea ce ar avea consecințe de natură economică și politică în Transilvania²¹, pe radiologul Victor Gherman, care evidențiasse criza morală în care se aflau românii și care ar fi trebuit rezolvată împreună de cele două biserici²². Asemănător este și răspunsul avocatului catolic Valeriu Hețco, care remarcă mai ales tensiunile religioase din Transilvania, considerând că o unire a bisericilor ar conduce la pacificarea atmosferei religioase de aici²³. Pe de altă parte, s-au raliat acestui deziderat ortodocșii Emanoil Bucuța, care a pledat pentru suprimarea separării românilor în jurul „a două altare diferite”, în contextul politic agitat traversat²⁴, Nichifor Crainic, care a considerat că o singură biserică națională era „lucrul cel mai necesar”²⁵ în noul stat unitar, și profesorul de filozofie de la Iași, Ion Petrovici, care spera într-o astfel de finalitate, într-un viitor apropiat²⁶.

Alteori răspunsul la această întrebare a fost simplu, cu puține adăugiri suplimentare, cum a fost în cazul ortodoxului Bassarabescu, care a specificat că unirea nu era doar oportună, ci și „absolut necesară”²⁷, la fel opinând și Iacob Iacobovici²⁸ sau profesorul de la Roma, Claudiu Isopescu²⁹, ca și avocatul ortodox A. Lascarov-Moldovan³⁰, profesorul universitar Nicolae Coculescu, pentru care unirea bisericilor era și o problemă de „prestigiu național”³¹ sau de consolidare națională, cum o vedea Sextil Pușcariu³², la fel ca și avocatul catolic Radu Fodor³³, profesorul Iosif Frollo³⁴ și generalul Daniel Papp³⁵.

¹⁸ J. Georgescu, *op. cit.*, p. 16.

¹⁹ *Ibidem*, p. 24.

²⁰ *Ibidem*, p. 34.

²¹ *Ibidem*, pp. 42-43.

²² *Ibidem*, p. 67.

²³ *Ibidem*, pp. 71-72.

²⁴ *Ibidem*, p. 32.

²⁵ *Ibidem*, p. 40.

²⁶ *Ibidem*, p. 94.

²⁷ *Ibidem*, p. 28.

²⁸ *Ibidem*, p. 81.

²⁹ *Ibidem*, p. 82.

³⁰ *Ibidem*, p. 84.

³¹ *Ibidem*, p. 38.

³² *Ibidem*, p. 109.

³³ *Ibidem*, p. 63.

³⁴ *Ibidem*, p. 67.

³⁵ *Ibidem*, p. 92.

Puțini au fost cei care nu au dat un răspuns clar la această întrebare, cum a făcut, bunăoară, scriitorul ortodox Victor Eftimiu, precizând doar că în Transilvania se simțea o familiaritate între lumea ortodoxă și cea greco-catolică³⁶, sau profesorul Simion Mehedinți, care a extrapolat problema unității la întreaga lume creștină, nu doar la realitățile românești³⁷. La rândul său, bine-cunoscutul publicist ortodox Pamfil Șeicaru a încercat să eludeze răspunsul la această întrebare, preferând s-o interfereze cu problema nevralgică, pe care Ioan Georgescu o rezervase în a doua întrebare a chestionarului său. Dar pledoaria sa în favoarea bisericii ortodoxe era destul de transparentă, subliniind încercările Bisericii Ortodoxe Române de a juca un rol tot mai activ în viața socială, mai ales după Marele Război³⁸.

Au mai rămas și câțiva care s-au arătat sceptici, în contextul politic internațional și național, al acutizării naționalismelor și al avansării la putere a extremei drepte, față de posibilitatea realizării acestui deziderat, așa cum s-a exprimat scriitorul ortodox Corneliu Moldovan³⁹. Diferită a fost și pledoaria lui Valeriu Pop, președinte al AGRU, care dincolo de scepticismul afișat asocia dezideratul unirii bisericilor cu o intervenție divină în acest sens⁴⁰. Și avocatul catolic George Rusu opina că o unificare religioasă în respectivul context nu părea oportună, dar nu excludea binefacerile încercărilor de apropiere dintre cele două biserici românești⁴¹. Similară a fost și părerea arhitectului catolic Victor Smigelski, care considera că încă mai erau necesari niște pași de pregătire spirituală, până să se ajungă la un astfel de final⁴², la fel ca și publicistul catolic Gabriel Todică⁴³.

A doua întrebare a chestionarului gândit de canonicul Ioan Georgescu a intrat pe un teren sensibil, fiindcă viza calea de urmat în vederea prezumtivei unificări bisericești: spre Orientul greco-slav sau spre Occidentul latin?⁴⁴. Așa cum era formulată, s-ar părea că întrebarea direcționa reflecțiile pe un teren cultural, nu atât pe unul ecleziastic, cuvântul papalitate nefiind inserat în textul întrebării. Aparent, răspunsurile la această întrebare au reflectat propria apartenență confesională a respondenților, astfel că unii ortodocși, celebri datorită confesionalismului afișat, nu s-au sfiit să pledeze pentru reunificarea românilor, sub semnul ortodoxiei. Așa a făcut, bunăoară, profesorul de la Facultatea de drept din București, Anibal Teodorescu, pentru care argumentele istorice, nementionate însă, îl ghidaseră către această opțiune⁴⁵, la fel, criticul literar Dimitrie Tomescu, care pledase pentru o unire în sensul „reîntoarcerii ramurii la trunchiul de care s-a separat”⁴⁶.

Totuși, în ceea ce-i privește pe ortodocși, majoritatea răspunsurilor par a fi mai puțin tranșante, ezitante, impregnate mai degrabă de spirit diplomatic, cum face, de exemplu, profesorul I. A. Bassarabescu, care, pe de o parte, recunoaște binefacerile pentru ardeleni ale contactului cu Occidentul și inconvenientele legate de izolarea românească în lumea slavă, dar pe de altă parte, părea mefient față de orientarea românilor spre „un centru de atracție de

³⁶ *Ibidem*, p. 50.

³⁷ *Ibidem*, p. 86.

³⁸ *Ibidem*, p. 118.

³⁹ *Ibidem*, p. 88.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 102.

⁴¹ *Ibidem*, p. 110.

⁴² *Ibidem*, p. 117.

⁴³ *Ibidem*, p. 126.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 123.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 129.

dincolo de frontiere”, care ar putea provoca intervenția nedorită a unor vecini⁴⁷. La fel, scriitorul Emanoil Bucuța, după ce remarca faptul că au existat atât aspecte pozitive, cât și aspecte negative vizavi de legăturile noastre cu Orientul greco-slav și cu Occidentul latin, declara că ar trebui deschis drumul spre o „biserică națională română”⁴⁸. Nici din răspunsul lui Nichifor Crainic nu deducem altceva decât pledoaria pentru o biserică națională, iar printre rânduri întrevădem partizanatul ortodox, o exacerbare a naționalului, căci orice legătură externă nu ar fi făcut altceva decât să adâncească diviziunea⁴⁹. Asemănător se pronunțase și chirurgul Iacobovici, care credea că cele două biserici ar trebui să găsească acel punct de simbioză care corespundea „sufletului românesc”⁵⁰. Cu pregătirea sa filosofică, profesorul Ion Petrovici a încercat inițial să înscrie problema într-un cadru mai larg, al universalismului creștin, dincolo de orice frontiere, dar a sfârșit propunând adoptarea ortodoxiei de către biserica greco-catolică⁵¹, așa că în final a triumfat orientarea sa confesională. În ce-l privește pe Sextil Pușcariu, a considerat că întrebarea fusese greșit pusă, fiindcă opțiunea ortodoxă nu însemna orientarea spre Orientul greco-slav, iar identitatea greco-catolică nu însemna doar orientarea spre Occidentul latin. Credința, credea profesorul clujean, era cea care îi ghidează pe oameni spre Dumnezeu și le conferă forța spirituală⁵². Opțiunea sa duplicitară ar trebui s-o înțelegem în contextul atitudinii sale din ultimii ani, în care apăruse în mijlocul greco-catolicilor cu un discurs de fraternitate religioasă, dar pe de altă parte, susținuse vehement în mijlocul ortodocșilor revendicările acestora. Criticul literar I. E. Torouțiu a fost la fel de evaziv, preferând doar să declare că românii ar trebui să se orienteze spre acel punct al orizontului dinspre care venea lumina⁵³ (sic!).

Destul de diplomat a fost și răspunsul ortodoxului Ion Marin Sadoveanu, care, înainte de a pleda pentru legăturile românilor cu biserica ortodoxă, încerca să valorizeze patrimoniul artistic al bisericii catolice⁵⁴.

Pe de altă parte, majoritatea catolicilor au pledat tranșant pentru unirea sub semnul Occidentului latin și al papalității, argumentele folosite fiind atât cele legate de începuturile creștinismului în acest areal geografic, cât și cele legate de rolul național al bisericii greco-catolice, de conjunctura politică internațională, zguduită de avansul comunismului în Răsărit ori de apartenența la familia popoarelor neolatine. Astfel, pentru medicul Aristotel Banciu unirea sub semnul Romei ar echivala cu „întoarcerea la origini”⁵⁵, iar pentru avocatul Marius Carada Theodorian, dincolo de faptul că principiile noastre de civilizație erau tributare Occidentului, se impunea și un adagio matur, că unirea bisericilor nu ar trebui să aibă învinși ori învingători⁵⁶. Unii catolici nici nu concepeau o altă cale decât cea către Occidentul latin, așa cum afirmase cu tărie și claritate profesorul Petre Dejeu⁵⁷, la fel ca și avocatul Alexandru Fântânar, pentru care, în

⁴⁷ *Ibidem*, p. 28.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 32.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 40-41.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 81.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 94-95.

⁵² *Ibidem*, p. 109.

⁵³ *Ibidem*, p. 130.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 113.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 24.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 34-35.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 43-47.

condițiile regimului comunist din Rusia, dar și a importanței unirii din 1700 pentru românii ardeleni, lumina putea veni doar dinspre Occidentul latin⁵⁸. Pentru avocatul Radu Fodor răspunsul părea simplu, prin înscrierea pe același drum pe care îl parcurgeau și alte popoare neo-latine, adică cel al Occidentului⁵⁹, la fel ca și pentru generalul Daniel Papp⁶⁰, pentru președintele AGRU, Valeriu Pop⁶¹, și pentru tânărul asistent de la Facultatea de Medicină din București, Nicolae Popa⁶². Amintirea trecutului impregnat de lupta națională a românilor ardeleni părea a fi suficientă ca să încline balanța în favoarea Occidentului și pentru radiologul Victor Gherman⁶³, ca și pentru avocatul George Rusu, care remarca valoarea lecțiilor trecutului pentru deciziile prezentului⁶⁴, în timp ce Valeriu Hețco a coborât și mai mult pe firul istoriei, ajungând până la începuturile creștinismului în acest spațiu, supralicitând legăturile cu Roma ale voievozilor români⁶⁵. În ciuda rezervelor inițiale legate de faptul că nu ar avea o pregătire teologică, avocatul Romul Pop creiona un răspuns cu un substrat istoric, meditănd asupra originii noastre latine, a ajutorului primit de la Franța și Italia în timpul Marelui Război, concluzionând că unirea cu Occidentul latin i se părea a fi oportună⁶⁶.

Regăsim între răspunsuri și rezervele altor personalități în a se pronunța către o direcție sau alta, dar motivația lor s-a înrădăcinat în faptul că și-au declinat competențele vizavi de un subiect ce ar fi presupus o pregătire teologică. Așa a făcut avocatul ortodox Lascarov-Moldovan, care expedia problema în responsabilitatea liderilor celor două biserici⁶⁷. Rezervat a fost și profesorul ortodox Simion Mehedinți, care considera că atenția românilor nu ar trebui să se îndrepte către Occident sau Orient, ci către „învățătura lui Isus”⁶⁸. Nici ortodoxul Corneliu Moldovan nu a fost mai tranșant, preferând să declame că era nevoie să se ajungă la un compromis între Orient și Occident, unirea fiind rezultanta unui proces național, după armonizarea tuturor divergențelor existente⁶⁹.

Nu au lipsit câteva excepții de la această linie de răspunsuri ancorate parțial sau total în partizanatul confesional, cum a fost cazul ortodoxului Victor Eftimiu, care în mod surprinzător susținea importanța unirii cu Occidentul, nevehiculând însă atașamentul de Roma, ci cel față de Paris⁷⁰, așadar preferând să confere conotații culturale, nu strict religioase, răspunsului dat. La fel, ortodoxul Claudiu Isopescu susținea necesitatea unirii religioase în sens latin⁷¹, dar în cazul său această opțiune nu ar fi total neașteptată, fiind strâns legată de activitatea sa profesională în mediul universitar italian. Fără nicio explicație suplimentară, și jurnalistul ortodox Dimitrie Karnabatt miza pe unirea cu Occidentul latin⁷².

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 56-57.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 63.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 92.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 102-103.

⁶² *Ibidem*, p. 105.

⁶³ *Ibidem*, pp. 67-69.

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 110-111.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 72-78.

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 98-99.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 84.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 86.

⁶⁹ *Ibidem*, pp. 88-89.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 50.

⁷¹ *Ibidem*, p. 82.

⁷² *Ibidem*, p. 83.

În schimb, Octavian Tăslăuanu a fost singurul catolic care nu a susținut o unire sub semnul catolicismului roman, ci sub semnul Orientului ortodox. Explicația sa pare mai degrabă conectată cu contextul politic contemporan, el considerând că aspirațiile politice ale românilor nu se puteau împlini decât în cadrul Orientului. În opinia sa, deși românii erau o insulă latină într-un ocean slav, ar avea în acest spațiu un rol de jucat. Orientarea spre Occident ar fi superfluă, căci românii ar bate doar la porțile de fier ale marilor puteri, care îi vor socoti doar niște jetoane de manevră⁷³.

Rezervele destul de numeroase ale ortodocșilor de a se pronunța clar într-o direcție sau alta ar putea fi legate de nevoia lor de a poza într-o imparțialitate, fiindu-le cunoscută orientarea greco-catolică a lui Ioan Georgescu.

A treia întrebare a anchetei propuse de canonicul Georgescu se referea la consecințele religioase, morale, sociale și culturale ale unirii bisericilor⁷⁴. A fost cea care nu a stârnit aproape nicio segregare a respondenților în cele două tabere confesionale. Aproape toți au răspuns pozitiv, încrezători în importanța consecințelor care ar apărea. Singurii care au considerat că unirea bisericilor ar putea agita spiritele, fapt pentru care au pledat pentru menținerea celor două biserici în situația existentă, au fost ortodocșii Vasile Băncilă, care oarecum remarcase că nu era momentul oportun pentru o atare acțiune⁷⁵, și dramaturgul Victor Eftimiu, care constata rolul secundar pe care-l juca biserica în viața oamenilor⁷⁶.

Diferențele între respondenți au fost, ca și în cazul primei întrebări, doar în legătură cu consistența răspunsului oferit, unul scurt sau unul amplu, detaliat. În prima categorie s-au înscris ortodocșii I. A. Bassarabescu⁷⁷, directorul revistei „Gândirea”, Nichifor Crainic⁷⁸, medicul Iacobovici⁷⁹, profesorul Claudiu Isopescu⁸⁰, Dimitrie Karnabatt⁸¹, Lascarov-Moldovan⁸², Ion Marin Sadoveanu⁸³, Anibal Teodorescu⁸⁴, Caton Theodorian⁸⁵, criticul literar Dimitrie Tomescu⁸⁶, I. E. Torouțiu⁸⁷, Victor Vâlcovici⁸⁸, alături de catolicul Iosif Frollo⁸⁹.

Răspunsuri mai cuprinzătoare au oferit catolicul Aristide Banciu, care miza pe transformările mentale și spirituale⁹⁰ pe care le-ar aduce unirea bisericilor, ortodoxul Emanuel Bucuța, care remarca întărirea vieții creștine⁹¹, catolicul Marius Carada Theodorian, care lua în calcul rolul religios și cel politic pe care l-ar putea juca românii în această parte a Europei⁹², idee

⁷³ *Ibidem*, pp. 121-122.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 20.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 50-51.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 41.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 81.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 82.

⁸¹ *Ibidem*, p. 83.

⁸² *Ibidem*, p. 84.

⁸³ *Ibidem*, p. 113.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 123.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 124.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 129.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 131.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 65.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 26.

⁹¹ *Ibidem*, p. 33.

⁹² *Ibidem*, pp. 35-36.

exprimată și de profesorul catolic N. Coculescu⁹³, ca și de avocatul Valeriu Hețco⁹⁴. Pericolul bolșevic a fost urmărit cu atenție de ortodoxul Corneliu Moldovan, care releva că unirea celor două biserici ar contribui la consolidarea statală⁹⁵. Pentru Petre Dejeu consecințele culturale ar fi evidente, rememorând ceea ce a adus unirea românilor ardeleni cu biserica Romei la 1700⁹⁶. Similar a fost și raționamentul făcut de Valer Pop, în sensul unei renașteri culturale⁹⁷, în timp ce avocatul Radu Fodor s-a mărginit să facă apel la aportul cultural al Occidentului latin, așa cum a fost ilustrat de generația Renașterii⁹⁸. Profesorul Simeon Mehedinți a preferat să releve consecințele din viața cotidiană, dispariția intrigilor confesionale⁹⁹, la fel ca și avocatul catolic Romul Pop, care considera că stingerea polemicilor confesionale ar fi în primul rând un câștig moral pentru toți¹⁰⁰. Pentru avocatul catolic George Rusu, consecințele însemnate ar fi tot cele legate de regenerarea morală de care românii ar avea nevoie, care s-ar asocia cu cele politice, de a fi în legătură cu popoarele latine ale Europei¹⁰¹. Pentru catolicul Daniel Papp consecințele ar fi multiple, de la cele legate de îmbunătățirea relațiilor cu națiunile latine, catolice, la întărirea spiritului religios, care în multe țări părea tot mai lipsit de profunzime¹⁰². Medicul Nicolae Popa a redactat unul din cele mai ample răspunsuri la această întrebare, conștient că aceste consecințe ar fi diferite în funcție de direcția înspre care s-ar face unirea bisericilor. Desigur, aspirând la o unire cu biserica catolică, România s-ar putea hrăni cu cultura și civilizația Occidentului¹⁰³. Lingvistul August Scriban a preferat să enumere amploarea consecințelor pe toate planurile, cultural, social, moral și religios¹⁰⁴, în timp ce pentru arhitectul Victor Smigelski păreau evidente consecințele spirituale¹⁰⁵.

Ancorate în trecut sau în prezentul tulburător, răspunsurile la această întrebare au mizat pe toată gama de consecințe întrevăzute în urma unirii celor două biserici, de la cele culturale, la cele morale sau politice. Evident, unii dintre respondenți jucaseră sau încă jucau un rol în viața politică, iar în plus situația internațională pe care o traversau genera neliniște, ceea ce a influențat tipologia răspunsurilor lor. În schimb, ortodocșii au oferit mai degrabă răspunsuri scurte, fără prea multe detalieri, dar oricum, pozitive, conștienți probabil de avantajele culturale ale unirii cu lumea occidentală, pe care însă se mărgineau să n-o antameze.

Ultima întrebare gândită de canonicul Ioan Georgescu pentru această anchetă avea în vedere obstacolele care stăteau în calea unirii bisericilor și mijloacele necesare de a le depăși¹⁰⁶.

O gamă diversă de răspunsuri s-au reunit. Astfel, gruparea ortodoxă a reflectat la motivațiile general-umane, mijloacele de a le depăși fiind legate de nevoia de cunoaștere reciprocă și nu de propaganda directă. Așa raționase Vasile Băncilă¹⁰⁷, în timp ce Emanoil Bucuța

⁹³ *Ibidem*, pp. 38-39.

⁹⁴ *Ibidem*, pp. 78-79.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 89.

⁹⁶ *Ibidem*, pp. 47-48.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 103.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 63.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 87.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 100.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 111.

¹⁰² *Ibidem*, p. 92.

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 107-108.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 115.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 117.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 16.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 21.

se dovedea a fi mult mai pragmatic, sugerând organizarea unei conferințe, la care să ia parte membrii cei mai instruiți ai celor două confesiuni, în paralel cu o comisie administrativă, care să studieze modalitățile practice ale fuziunii¹⁰⁸. Și Nichifor Crainic vedea în neîncrederea reciprocă și animozitățile acumulate piedicile care au segregat lumea românească în două tabere, iar suprimarea acestora ar fi trebuit să pornească din partea înalților ierarhi¹⁰⁹. Asemănător se pronunțase și profesorul Ion Petrovici, care identifica obstacolele în forța unor tradiții seculare, iar mijloacele de a le depăși în organizarea unor dezbateri publice, prin implicarea unor personalități, de preferat ecleziastice¹¹⁰. Prejudecățile erau motivul principal în opinia lui Dimitrie Karnabatt, el socotind că nu putea fi vorba de motive istorice¹¹¹.

Pentru A. Lascarov Moldovan, avocat în contencios al Ministerului de Interne, motivele politice ar fi fost responsabile, iar modalitățile de depășire ar fi putut veni din dragostea creștină și disponibilitatea de dialog a unora către ceilalți¹¹². Pentru Simion Mehedinți „miopia umană”, lipsa de înțelegere mai ales când era vorba de politica clericală ar fi fost obstacolele majore¹¹³. Într-o altă formulare, dar spre același climat defavorabil arăta și Pamfil Șeicaru, socotind că vedea frica prelaților de a pune problema cu curaj, asumându-și riscurile¹¹⁴. Prozatorul Caton Theodorian credea că obstacolele trebuiau căutate în prejudecățile, ignoranța și egoismul clerical, iar fraternitatea tuturor ar putea fi un util remediu¹¹⁵. Victor Vâlcovici încerca să analizeze critic realitatea propriei biserici, remarcând că obstacolele erau numeroase și porneau de la dificultatea de a convinge reprezentanții religiei dominante de a renunța la avantajele avute¹¹⁶.

Pentru Ion Marin Sadoveanu indiferentismul religios părea a fi un rău al epocii pe care o traversa, iar educația individuală ar putea îmbunătăți această situație¹¹⁷. Și pentru I. E. Torouțiu piedicile „vin de la oameni”, nu de la credință, iar mijloacele potrivite ar putea fi selectate din universul cultural, care putea netezi toate asperitățile¹¹⁸.

Și catolicii au încercat să identifice mai multe piedici în calea unirii bisericilor, de la cele religioase, la cele psihologice ori istorice. Astfel, pentru Aristotel Banciu reaua voință era responsabilă¹¹⁹, iar pentru profesorul Petre Dejeu lipsa cunoașterii reciproce și greșelile făcute de ambele părți, prejudecățile ce ar putea fi suprimate doar cu ajutorul credinței puternice¹²⁰. Marius Carada Theodorian pune punctul pe i, declarând că singura divergență dogmatică între catolici și ortodocși era cea legată de primatul papal, iar calomniile și ura existente din ambele părți nu făceau decât să întrețină diviziunea, pe când caritatea și fraternitatea ar putea avea efectul advers¹²¹. Avocatul Radu Fodor a reclamat ambițiile personale¹²², ca fiind piedica evidentă, iar

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 33.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 41.

¹¹⁰ *Ibidem*, pp. 95-96. De fapt, notat cu III, dar e răspunsul la IV.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 83.

¹¹² *Ibidem*, pp. 84-85.

¹¹³ *Ibidem*, p. 87.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 119.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 125.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 132.

¹¹⁷ *Ibidem*, pp. 113-114.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 130.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 27.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 49.

¹²¹ *Ibidem*, pp. 36-37.

¹²² *Ibidem*, p. 64.

Iosif Frollo – oportunismul materialist și indiferentismul religios al categoriei sociale din rândul căreia se selectau decidenții naționali¹²³. Absența unei credințe adevărate și sincere ar fi principala cauză, în calea unirii bisericilor în opinia lui Victor Gherman¹²⁴, în timp ce pentru Valeriu Hețco – indiferentismul religios, ignoranța și nepăsarea față de aceste probleme majore¹²⁵.

Pentru avocatul Romul Pop obstacolul era legat de egoismul unor personalități, care se temeau că-și vor pierde statutul dobândit, așa că în acest caz sugera îndepărtarea lor din funcții, la mănăstiri. Un rol important credea că ar trebui alocat propagandei asidue făcute prin broșuri, articole în presă, conferințe, care să atragă atenția populației și care să fie susținute de cei de la conducerea țării¹²⁶. Pentru Valeriu Pop ar fi vorba nu atât de niște obstacole reale, cât mai mult de animozitățile existente în anumite cercuri ecleziastice din Ardeal față de biserica greco-catolică, iar în Vechiul Regat de o atmosferă puțin favorabilă catolicismului. Favorizante ar fi cunoașterea reciprocă, obiectivă, și colaborarea pe teren național, social și caritabil¹²⁷. Și pentru avocatul George Rusu ostilitatea ortodocșilor față de biserica catolică, ca și față de toate încercările ei de apropiere ar fi punctul nevralgic, iar mijloacele de realizare – încercarea de pacificare a spiritelor¹²⁸. Pare a fi o declarație inspirată de partizanatul evident din mediile ardeleni, care îi este familiar. O motivație religioasă fixă și Victor Smigelski, în lipsa unei pregătiri a credincioșilor în acest sens, astfel că responsabilitatea cădea în sarcina clerului, care trebuia să-și perfecționeze pregătirea și să atragă laicii, din nou, spre biserică¹²⁹. Medicul Nicolae Popa s-a menținut în sfera generalităților, criticând doar lipsa de profunzime a vieții creștine, pledând pentru voința comunităților confesionale de a se cunoaște reciproc și de a elimina animozitățile dintre ele¹³⁰.

Câțiva dintre respondenți au preferat să nu menționeze obstacolele, fie din necunoașterea lor, fie pentru că nu le-au putut identifica, așa cum au procedat profesorul Bassarabescu¹³¹, profesorul Coculescu¹³² și ortodoxul August Scriban, care afirma că nu vedea vreo piedică majoră, iar propaganda menită a lumina credincioșii ar putea avea un rol important¹³³.

Profesorul ortodox Claudiu Isopescu a fost între cei care au stăruit nu asupra obstacolelor care stăteau în calea unirii bisericilor, ci asupra mijloacelor de a le soluționa, declarându-și din nou simpatiile pentru cealaltă confesiune, catolicismul, cu care avusese ocazia să se familiarizeze în decursul activității sale pe tărâm italian. În opinia sa, calea de urmat ar fi aceea a unei uniri de sus în jos, a întregii comunități ortodoxe cu catolicismul, și nu cea a unirilor individuale¹³⁴. Nici ortodoxul Corneliu Moldovan nu a dorit să detalieze impedimentele grave și numeroase, așa că s-a mărginit să pledeze pentru educația morală a tinerei generații, care ar putea genera o altă atmosferă, bazată pe dialog¹³⁵. Pentru generalul Daniel Papp importante păreau a fi modalitățile de a înfrunta obstacolele în calea unirii, în special o campanie de presă asiduă și un dialog între prelați și laici¹³⁶.

¹²³ *Ibidem*, pp. 65-66.

¹²⁴ *Ibidem*, pp. 69-70.

¹²⁵ *Ibidem*, pp. 79-80.

¹²⁶ *Ibidem*, pp. 100-101.

¹²⁷ *Ibidem*, pp. 103-104.

¹²⁸ *Ibidem*, pp. 111-112.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 117.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 108.

¹³¹ *Ibidem*, p. 29.

¹³² *Ibidem*, p. 39.

¹³³ *Ibidem*, pp. 115-116.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 82.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 90.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 93.

Dincolo de faptul că în câteva răspunsuri a fost evidentă tentația de a arăta cu degetul spre vinovații din tabăra adversă, în general răspunsurile au evidențiat problemele religioase, lipsa unei educații serioase și implicarea insuficientă a clerului pentru o cunoaștere corectă a celeilalte confesiuni, ca și dificultatea de a armoniza spirite iritate de factorii politici ori de stigmatele trecutului. Important a fost mai degrabă faptul că majoritatea soluțiilor identificate apelau la dialog, la depășirea prejudecăților, la implicarea liderilor politici și ecleziastici.

În ansamblu, răspunsurile acestui chestionar învederează profilul cultural și profesional al respondenților, fiind de multe ori mai elaborate și mai bogat argumentate din partea unor avocați și literați, ori mai sintetice și mai schematice din partea unor reprezentanți ai științelor exacte. Au fost însă și câteva răspunsuri în formulă eseistică, nesecvenționând întrebările (cele ale lui Băncilă, Bianu, Nanu, Pușcariu, Șeicaru, Tăslăuanu, Tomescu). Dacă în cazul lui Ion Bianu acest fapt se justifica prin decizia lui Ioan Georgescu de a folosi două scrisori de-ale acestuia pe post de răspunsuri, în condițiile în care bibliologul se stinsese din viață cu puțin timp înainte, celelalte cazuri denotă mai degrabă abilitatea de a eluda răspunsuri punctuale.

La finalul acestei incursiuni ne putem interoga ce demonstrează ancheta canonicului Georgescu și ce rol a avut în perioada imediat următoare publicării ei. Este clar că subiectul era unul extrem de important, că el se înscria în toate acele dezbateri și animozități între catolici și ortodocși care au apărut după anul 1918. Aceste subiecte interesau nu doar lumea clericală, ci în egală măsură și lumea laică, căreia îi aparțin toți protagoniștii acestui volum, unii dovedind chiar lecturi religioase bogate și o cultură teologică solidă. În ansamblu, răspunsurile au punctat frământările acestei generații, unii dezvăluindu-și cu sinceritate opțiunile politice și confesionale, iar alții, îndeosebi cei din tabăra ortodoxă, evitând, cu mai multă sau mai puțină diplomație, să-și afișeze gândurile.

Cum a fost percepută ulterior ancheta și cât a contat în instituirea unei atmosfere mai cordiale între cele două confesiuni? Așa cum era de așteptat, ea a fost privită admirativ de către greco-catolici¹³⁷, mai ales că inițiatorul fusese un greco-catolic, dar destul de critic din partea ortodocșilor. Și după apariția ediției franceze, cel puțin Dumitru Stăniloae a vehiculat aceleași leitmotive ca și cele din anul 1935, referitoare la rolul jucat de Pușcariu în această anchetă. Citând din memorie, cum mărturisește, răspunsul dat de lingvistul clujean la a doua întrebare a anchetei, Dumitru Stăniloae pare să demonstreze că pentru cei de la „Telegraful român”¹³⁸ Sextil Pușcariu rămăsese portavocea ortodoxiei, prezența sa la Congresele Frăției Ortodoxe Române fiind edificatoare în acest sens.

Imaginea publică despre unirea bisericilor nu s-a schimbat după această anchetă, dar ea a ilustrat rolul pe care îl putea avea laicatul, ca și sensibilizarea opiniei publice străine (prin ediția în limba franceză) în acest sens.

Bibliografie

- Bogdan-Duică George, „Mici studii istorice. Ceva despre Maramureș și Muncaciul”, în *Renașterea*, Cluj, an XI, nr. 51-52, 24 decembrie 1933, p. 7.
- „Din eparhia Orăzii”, în *Unirea*, Blaj, an XLII, nr. 51, 24 decembrie 1932, p. 6.
- „Două anchete bisericești”, în *Rampa*, București, an 18, nr. 5183, 20 aprilie 1935, p. 3.
- Georgescu J., *Une enquête sur l'Union des Églises en Roumanie*, Lyon, Éditions Procure des Missions, 1939.
- Georgescu Ioan, *Momente din viața Bisericii Unite în ultimii zece ani (1918-1928)*, București, 1929.

¹³⁷ Notiță despre ediția franceză în *Unirea*, Blaj, an XLIX, nr. 14, de Paști, 1939, p. 8.

¹³⁸ D.(umitru) S.(tăniloae), „Latinitate și Ortodoxie”, în *Telegraful român*, Sibiu, an LXXXVII, nr. 4, 22 ianuarie 1939, p. 1.

- Hitchins Keith, *România 1866-1947*, București, Editura Humanitas, 1996.
- Hitchins Keith, *Scurtă istorie a României*, Iași, Editura Polirom, 2015.
- (ic), „Ancheta”, în *Unirea*, Blaj, an XLV, nr. 16, 20 aprilie 1935, pp. 2-3.
- (ic), „Președintele FOR-ului și Unirea Bisericilor”, în *Unirea*, Blaj, an XLV, nr. 21, 25 mai 1935, p. 2.
- Livezeanu Irina, *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930)*, București, Editura Humanitas, 1998.
- Micu I. S., „Sărbătorirea părintelui dr. Ioan Georgescu la Beiuș”, în *Dreptatea*, București, an V, nr. 1151, 8 august 1931, p. 2.
- „Noua Episcopie Ortodoxă din Maramureș”, în *Renașterea*, Cluj, an XV, nr. 33-34, 15 august 1935, p. 2.
- Păcurariu Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.
- Racovițan Irina, *Una din figurile luminoase ale ASTREI, la 50 de ani de la moarte*, „Tribuna”, Sibiu, 2 aprilie 2018 <https://www.tribuna.ro/stiri/actualitate/una-din-figurile-luminoase-ale-astrei-ioan-georgescu-la-50-de-ani-de-la-moarte-133990.html>.
- S(tăniloae) D(umitru), „Latinitate și Ortodoxie”, în *Telegraful român*, Sibiu, an LXXXVII, nr. 4, 22 ianuarie 1939, p. 1.
- Schmitt Oliver Jens, *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*, București, Editura Humanitas, 2017.
- Schmitt Oliver Jens, *România în 100 de ani. Bilanțul unui veac de istorie*, București, Editura Humanitas, 2018.
- Stoica V., „recenzie la Ioan Georgescu, *Bisericile românești* (ancheta), Editura Vestitorul, Oradea, 1935”, în *Blajul*, Blaj, an II, nr. 8-9, august-septembrie 1935, pp. 425-426.
- Teodor Corina, „Războiul cuvintelor: polemici în istoriografia ardeleană, între anii 1919-1930”, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Gheorghe Șincai*, Târgu-Mureș, XXII, 2019, pp. 57-85.
- „Unirea Bisericilor Românești. Interview cu d. Theodorian Carada”, în *Presa*, București, an I, nr. 185, 29 septembrie 1923, p. 5.
- „Ura dominantă”, în *Unirea*, Blaj, an XLIV, nr. 44, 3 noiembrie 1934, pp. 1-2.